

ПРИПАДНОСТ ИНДУСТРИЈИ КАО ФАКТОР РАЊИВОСТИ ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА КРИЗЕ

Марија Радосављевић

Универзитет у Нишу, Економски факултет, Ниш, Србија
marija.radosavljevic@eknfak.ni.ac.rs
ORCID: 0000-0002-5889-4225

Весна Јанковић Милић

Универзитет у Нишу, Економски факултет, Ниш, Србија
vesna.jankovic@eknfak.ni.ac.rs
ORCID: 0000-0002-9645-8598

Чланак је излаган на X Интернационалном научном скупу „ЕконБиз: Економски изазови у условима убрзаних глобалних промена“, Бијељина 16. и 17. јун 2022. године

Апстракт: Кризне ситуације чине предузећа рањивим. Да би била отпорна у временима кризе, предузећа морају покушати да се прилагоде променљивим околностима. У том смислу, предмет рада је анализа утицаја најновије, још увек актуелне кризе, на перформансе пословања предузећа која припадају различитим привредним гранама. Предмет анализе су предузећа која послују на територији Републике Србије, различите величине и делатности, у циљу утврђивања потенцијално значајних разлика у испољавању ефеката кризе на њихово пословање. Анализа података, као и тестирање значајности разлике у испитиваним вредностима одабраних индикатора, с обзиром на величину и индустрију, спровешиће се коришћењем адекватних статистичких метода. Циљ анализе је да се идентификују краткорочне последице кризе, као и предуслови за њихово лакше превазилажење.

Кључне ријечи: рањивост предузећа, криза, индустрија, анализа података

JEL класификација: C15, D24, L60

1. УВОД

Отпорност се, као појам, може анализирати на три различита нивоа: (1) на микронивоу, када се говори о отпорности појединачних организација, (2) на мезонивоу, када се говори о отпорности индустрије, односно грана привреде, и (3) на макронивоу, када се говори о отпорности привреде у целини. Обично се посматра као развојни процес који укључује

четири етапе, и то: рањивост, отпор, преоријентацију или реорганизацију (Neise et al., 2021, стр. 2). Да би била отпорна у временима кризе, предузећа морају покушати да се прилагоде променљивим околностима. У том смислу, предмет рада је анализа утицаја најновије, још увек актуелне кризе, на перформансе пословања предузећа која припадају различитим привредним гранама. Заправо, циљ рада је утврдити да ли постоји разлика у степену рањивости предузећа која припадају различитим индустријама, односно у њиховој способности да се преоријентишу или реорганизују како би адекватно одговорила на промењене, кризне услове пословања.

Нема сумње да актуелна криза утиче на целу нацију и укупну економију у суштини у свим каналима и у свим правцима где се привредне активности одвијају (Kikuchi et al., 2020, стр. 3). Ипак, бројни аутори дошли су до закључака да актуелна криза није једнако утицала на привредне субјекте, односно да је тај утицај значајно различит, када је у питању величина предузећа или грана индустрије којој она припадају. У том смислу, неки аутори истичу да је криза продубила неједнакости. Најугроженији сегменти привреде и друштва несразмерно трпе и у економском и у дигиталном домену. Повлачећи паралелу између ових различитих аспеката неједнакости и ефеката кризе, долази се до сазнања како се криза укршта са мноштвом већ постојећих облика испољавања рањивости који се појављују (Robinson et al., 2021, стр. 1606). Анализа спроведена над подацима који одражавају стање привреде у Републици

Србији показаће да ли се неједнакост кризе испољава и у нашој земљи.

2. РАЊИВОСТ ПРЕДУЗЕЋА У УСЛОВИМА КРИЗЕ

Анализом рањивости предузећа у условима кризе бавили су се бројни аутори. Да би се смањила рањивост предузећа, односно да би се последице кризе минимизирале, од велике помоћи може бити примена статистичких метода у процесу доношења пословних, економских и финансијских одлука. Осим квантитативних метода, неки аутори сугеришу да универзитети у кризним ситуацијама могу имати кључну улогу, захваљујући релевантним људским ресурсима, односно компетентним појединцима. Ипак, домети наведених начина смањења рањивости у великој мери зависе од утицаја кризе на конкретну индустрију, тачније на ограничења њеног развоја (Grondys et al., 2021, стр. 4186). Рецесија генерално погађа различите групе фирми и појединаца на различите начине, али се чини да се утицај на дистрибуцију проблема изазваних пандемијом коронавируса разликује од претходних великих рецесија које су се јављале током прошлог века. Криза изазвана наведеном пандемијом директно погађа индустрије које су подложне ризику од инфекције и које захтевају више друштвених и директних активности, односно погађа занимања која нису толико флексибилна и која не дозвољавају да се послови обављају на даљину (Kikuchi et al., 2020, стр. 4). Према резултатима студије коју је спровела McKinsey консултантска кућа, ефекат кризе која је почела 2019. године на учинак МСП широм Уједињеног Краљевства је огроман. Од укупног броја анкетираних малих и средњих предузећа, 80% извештава о стабилним или растућим приходима за 2018. годину, за разлику од 2019. године када њихови приходи опадају (Albonico, 2020, стр. 3). Осим опадања у погледу финансијских перформанси, многа МСП су се суочила са потребом да смање број запослених као одговор на пандемију или, барем, да смање радно време особља: 29% МСП је пријавило скраћено радно време као резултат пандемије, у поређењу са 5% где је забележено повећање радног времена. Истовремено, пандемија је утицала на плате у МСП више негативно него позитивно, јер је 9% МСП пријавило смањење плата, док је 6% пријавило повећање плата (Годишњи извештај МСП - 2020/2021, стр. 33-34). Пошто се потрошачи суочавају са неизвесношћу у погледу запошљавања и финансијским ограничењима, то се одражава на учинак МСП, најочигледније кроз нагли пад потражње (Juergensen et al, 2020, стр. 500). Истовремено,

резултати анкете McKinsey консултантске куће, спроведене у августу 2020, укључујући 2.200 МСП у пет европских земаља — Француској, Немачкој, Италији, Шпанији и Уједињеном Краљевству — показују колико је њихов просперитет тешко погођен кризом (Dimson et al., 2020, стр. 2). Већа рањивост малих и средњих предузећа у односу на велика потврђују многа истраживања и то се може посматрати на кратак и дуги рок. Краткорочно гледано, већина малих и средњих предузећа се суочила са логистичким изазовима поред поремећаја потражње, иако се озбиљност разликовала у различитим земљама и индустријама, док ће дугорочно посматрано постојати различити изазови и могућности у зависности од типа МСП. Пошто аутори тврде да интервенције политике треба да буду осетљиве на различите типове МСП, уместо да усвајају приступ „једна величина за све“ (Juergensen et al, 2020, стр. 499), корисно је анализирати рањивост у различитим индустријама. Мала и средња предузећа су генерално рањивија у поређењу са великим, због својих главних карактеристика. Резултати истраживања спроведених у 2020. године потврдили су ову претпоставку. На основу резултата представљених у Годишњем извештају малих и средњих предузећа, 21% испитаника у Европи привремено је затворено у периоду јануар – мај 2020. године, као последица изолације као једне од мера пандемије. Међутим, овај проценат није био исти за све земље ЕУ, на пример, само 8% немачких предузећа је пријавило да су затворена. Поред затворених, у истом периоду, 61% испитаника је изјавило да им је пала продаја, а 22% је пријавило смањење броја запослених (Годишњи извештај МСП - 2020/2021, стр. 12-15). Криза је изазвала негативне ефекте који су били очигледни већ у првих неколико месеци. На пример, број активних власника предузећа у Сједињеним Државама је опао за 3,3 милиона или 22% током кључног двомесечног периода од фебруара до априла 2020. Овај проценат је био још већи за жене власнице предузећа - пад пословне активности од 25% и за афроамеричка предузећа - пад пословне активности од 41%. Жене власнице предузећа су, такође, биле непропорционално погођене (Fairlie, 2020, стр. 748-749).

3. АНАЛИЗА РАЊИВОСТИ ПРЕДУЗЕЋА ПРЕМА ПРИПАДНОСТИ ИНДУСТРИЈИ

Циљ истраживања, чији су резултати приказани у наставку рада, јесте идентификовање разлика између привредних субјеката који припадају

различитим индустријама, када је реч о изабраним пословним индикаторима. Истраживање је спроведено на основу секундарних података. Предмет истраживања спроведеног у Србији су сва предузећа и предузетници који су пословали у периоду 2018-2020. Подаци за ове привредне субјекте су добијени из административних извора (Агенција за привредне регистре и Пореска управа), као и из статистичких извора (резултати истраживања Републичког завода за статистику). Анализа обухвата следеће макроекономске показатеље: број привредних субјеката (предузећа, односно предузетника), број запослених; промет; Бруто додата вредност (БДВ) и БДВ по запосленом. Одабрани су макроекономски показатељи на

нивоу контингента микро, малих, средњих и великих предузећа, као и контингента предузетника. Поред тога, приказани су збирни подаци за сектор микро, малих и средњих предузећа и предузетника (МСП) – што је у складу са међународним стандардима (Бурзановић, 2022, стр. 102-130). У Републици Србији су у 2018. години била активна 375.842 привредна субјекта из сектора малих и средњих предузећа и предузетника и 540 великих предузећа, док је у 2020. години било активних 403.288 привредних субјеката из сектора малих и средњих предузећа и предузетника и 588 великих предузећа, компанија. Структура активних привредних субјеката према одабраним макроекономским показатељима у 2020. години приказана је у табели 1.

Табела 1. Структура предузећа у Србији према одабраним индикаторима

Величина предузећа	Учешће пословних ентитета	Учешће запослених	Промет	Бруто додата вредност
Предузетници	73.96%	28.22%	18.40%	23.54%
Микро	22.34%	17.33%	19.95%	15.33%
Мала	3.02%	25.57%	29.05%	26.97%
Средња	0.67%	28.88%	32.60%	34.17%
Укупно МСП	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%
	99.86%	65.06%	66.37%	59.22%
Велика	0.14%	34.94%	33.63%	40.78%

Извор: Аутори на основу података

<https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/strukturne-poslovne-statistike>

Анализа БДВ по запосленом у различитим индустријама укључује само податке који се тичу индустрија код којих је дошло до смањења БДВ по запосленом индикатора у посматраним годинама. Такође, акценат је на

анализи малих и средњих предузећа, будући да су претходна истраживања показала да су ова предузећа претрпела веће последице у поређењу са великим предузећима.

Табела 2. Промене БДВ по запосленом на нивоу свих привредних субјеката

Делатност	2019/2018	2020/2019
Прерађивачка индустрија	9.49%	-3.76%
Грађевинарство	9.22%	-9.07%
Саобраћај и складиштење	9.20%	-9.25%
Услуге смештаја и исхране	8.71%	-20.29%
Пословање некретнинама	8.54%	-23.79%
Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	9.20%	-10.21%
Образовање	9.21%	-6.15%
Уметност, забава и рекреација	10.11%	-28.26%

Извор: Аутори на основу података Бурзановић, М. (2022). *Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији 2018-2020*. Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226002.pdf>

На основу промена БДВ по запосленом, израчунатих на нивоу свих привредних субјеката у Републици Србији, може се закључити да је највећи пад овог показатеља у

2020. години остварен у следећим делатностима: уметност, забава и рекреација, пословање некретнинама и услуге смештаја и исхране.

Табела 3. Промене БДВ по запосленом у малим предузећима

	2019/2018	2020/2019
Грађевинарство	15.65%	-4.48%
Саобраћај и складиштење	11.73%	-6.61%
Услуге смештаја и исхране	7.73%	-33.43%
Информисање и комуникације	6.56%	-5.06%
Пословање некретнинама	42.16%	-29.12%
Административне и помоћне услужне делатности	32.63%	-27.79%
Образовање	-6.22%	-8.77%
Уметност, забава и рекреација	-28.21%	-48.41%

Извор: Аутори на основу података Бурзановић, М. (2022). *Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији 2018-2020*. Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226002.pdf>

У малим предузећима највећа БДВ по запосленом остварује се у делатности пословање некретнинама (6142 мил. РСД у 2019. години, 4354 мил. РСД у 2020. години) и информисање и комуникације (2728 мил. РСД у 2019. години, 2590 мил. РСД у 2020. години).

Делатности највише погођене кризом у овој категорији привредних субјеката су уметност, забава и рекреација, услуге смештаја и исхране, пословање некретнинама и административне и помоћне услужне делатности.

Табела 4. Промене БДВ по запосленом у средњим преузећима

	2019/2018	2020/2019
Грађевинарство	23.90%	-4.80%
Услуге смештаја и исхране	3.33%	-49.89%
Информисање и комуникације	13.96%	-6.58%
Пословање некретнинама	23.24%	-29.40%
Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	-0.68%	-8.46%
Образовање	-6.07%	-1.77%
Уметност, забава и рекреација	-7.51%	-43.67%
Остале услужне делатности	-16.70%	-12.35%

Извор: Аутори на основу података Бурзановић, М. (2022). *Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији 2018-2020*. Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226002.pdf>

У средњим предузећима највећа БДВ по запосленом остварује се у делатности информисање и комуникације (3734 мил. РСД у 2019. години, 3488 мил. РСД у 2020. години) и стручне, научне, иновационе и техничке делатности (2737 мил. РСД у 2019. години,

2505 мил. РСД у 2020. години). Делатности највише погођене кризом у овој категорији привредних субјеката су услуге смештаја и исхране, уметност, забава и рекреација и пословање некретнинама.

Табела 5. Сектори највише погођени кризом

	Сви привредни суб.	Мала предузећа	Средња предузећа
Грађевинарство	-9.07%	-4.48%	-4.80%
Услуге смештаја и исхране	-20.29%	-33.43%	-49.89%
Пословање некретнинама	-23.79%	-29.12%	-29.40%
Образовање	-6.15%	-8.77%	-1.77%
Уметност, забава и рекреација	-28.26%	-48.41%	-43.67%

Извор: Аутори на основу података Бурзановић, М. (2022). *Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији 2018-2020*. Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226002.pdf>

На основу података из Табеле 5. може се уочити које су индустрије једнако негативно погођене кризом, како код малих, тако и код средњих предузећа. Оно што се, такође, може уочити јесте да су мала и средња предузећа из појединих индустрија у значајно лошијој позицији у поређењу са подацима на нивоу свих привредних субјеката, посебно када је реч о индустријама: уметност, забава и рекреација и услуге смештаја и исхране.

ЗАКЉУЧАК

За поређење предузећа која припадају различитим гранама индустрије, ради упоредивости података, као индикатори ефеката кризе коришћени су подаци који се односе на БДВ по запосленом. Анализа показује да је криза довела до застоја у расту посматраног индикатора, генерално посматрано. Међутим, с друге стране, анализа наведеног индикатора по делатностима указује на неуједначен утицај кризе на пословање предузећа. Овакви резултати упућују на чињеницу да подршка институција мора бити у складу са негативним ефектима кризе, односно да предузећа која припадају најугроженијим индустријама морају имати повлашћени статус када је у питању помоћ државе и других институција које у кризним временима имају значајну улогу. Како би се идентификовао адекватан начин пружања помоћи и подршке предузећима најугроженијих индустрија, будућа истраживања биће фокусирана на прикупљање и анализу емпиријских података, добијених интервјуисањем власника и менаџера предузећа из наведених индустрија. На тај начин ће бити могуће идентификовати њихову перцепцију и доказе података о негативним ефектима кризе, као и начине за неутрализацију негативних ефеката кризе.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Albonico, M., Mladenov, Z., & Sharma, R. (2020). How the COVID-19 crisis is affecting UK small and medium-size enterprises. McKinsey Article. <https://www.mckinsey.com>
- [2] Ali, M. H., Suleiman, N., Khalid, N., Tan, K. H., Tseng, M. L., & Kumar, M. (2021). Supply chain resilience reactive strategies for food SMEs in coping to COVID-19 crisis. *Trends in food science & technology*, 109, 94-102.
- [3] Al-Tit, A., Omri, A., & Euch, J. (2019). Critical success factors of small and medium-sized enterprises in Saudi Arabia: Insights from sustainability perspective. *Administrative Sciences*, 9(2), 32-44.
- [4] Бурзановић, М. (2022). *Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији 2018-2020*. Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226002.pdf>
- [5] Caballero-Morales, S. O. (2021). Innovation as recovery strategy for SMEs in emerging economies during the COVID-19 pandemic. *Research in international business and finance*, 57, 101396.
- [6] Dimson, J., Mladenov, Z., Sharma, R., & Tadjeddine, K. (2020). COVID-19 and European Small and Medium-Size Enterprises: How They are Weathering the Storm. McKinsey & Company Report.
- [7] Fairlie, R. (2020). The impact of COVID-19 on small business owners: Evidence from the first three months after widespread social-distancing restrictions. *Journal of economics & management strategy*, 29(4), 727-740.
- [8] Goodell, J. W., & Huynh, T. L. D. (2020). Did Congress trade ahead? Considering the reaction of US industries to COVID-19. *Finance Research Letters*, 36, 101578.
- [9] Gourinchas, P. O., Kalemli-Özcan, Ş., Penciakova, V., & Sander, N. (2021). *COVID-19 and SMEs: A 2021 "time bomb"?* (No. w28418). National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28418/w28418.pdf
- [10] Grondys, K., Ślusarczyk, O., Hussain, H. I., & Androniceanu, A. (2021). Risk assessment of the SME sector operations during the covid-19 pandemic. *International journal of environmental research and public health*, 18(8), 4183.
- [11] Juergensen, J., Guimón, J., & Narula, R. (2020). European SMEs amidst the COVID-19 crisis: assessing impact and policy responses. *Journal of Industrial and Business Economics*, 47(3), 499-510.
- [12] Kikuchi, S., Kitao, S., & Mikoshih, M. (2020). Heterogeneous vulnerability to the covid-19 crisis and implications for inequality in Japan. *Research Institute of Economy, Trade and Industry (RIETI): Discussion papers*, 20039.

- [13] Lampadarios, E., N. Kyriakidou, and G. Smith. 2017. Towards a new framework for SMEs success: A literature review. *International Journal of Business and Globalization* 18: 194–232
- [14] Mittal, S., Khan, M. A., Romero, D., & Wuest, T. (2018). A critical review of smart manufacturing & Industry 4.0 maturity models: Implications for small and medium-sized enterprises (SMEs). *Journal of manufacturing systems*, 49, 194-214.
- [15] Ministry of Finance of The Republic of Serbia - Tax Administration. <https://www.purs.gov.rs/pravna-lica.html>
- [16] Neagu, C. (2016). The importance and role of small and medium-sized businesses. *Theoretical and Applied Economics*, 23(3), 331-338.
- [17] Neise, T., Verfürth, P., & Franz, M. (2021). Rapid responding to the COVID-19 crisis: Assessing the resilience in the German restaurant and bar industry. *International Journal of Hospitality Management*, 96, 102960.
- [18] Nikolić, N., Jovanović, I., Nikolić, Đ., Mihajlović, I., & Schulte, P. (2019). Investigation of the factors influencing SME failure as a function of its prevention and fast recovery after failure. *Entrepreneurship Research Journal*, 9(3).1-20.
- [19] Robinson, L., Schulz, J., Ragnedda, M., Pait, H., Kwon, K. H., & Khilnani, A. (2021). An unequal pandemic: Vulnerability and Covid-19. *American Behavioral Scientist*, 65(12), 1603-1607.
- [20] Serbian Business Registers Agency, <https://fin.apr.gov.rs/JavnaPretraga>
- [21] Small and medium-sized enterprises: an overview (2020, March), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20200514-1>
- [22] SME Annual Report - 2020/2021, <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46062>
- [23] UNDP (2021). *COVID-19 Procena socio-ekonomskog uticaja*. https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/crisis_prevention_and_recovery/covid-19-socio-economic-impact-assessment.html
- [24] Вулић, С. (2021). Мала и средња предузећа и економски раст. Часопис за Економију и тржишне комуникације, 11(2), 436-445.

SUMMARY

Crisis situations make enterprises vulnerable. To be resilient in times of crisis, enterprises have to try to adapt to changing circumstances. In that sense, the subject of the paper is the analysis of the impact of the latest, still on-going crisis on business performance of enterprises that belong to different industries. Previously conducted researches have shown that some industries confronted great problems due to the crisis caused by COVID-19 pandemic situation. One of the trends of consumer consumption during the pandemic has been panic buying and, therefore, the intensified imbalance and disequilibrium between supply and demand, threatening the response of the food supply chain to tackle the vulnerabilities resulting from the COVID-19 pandemic. Due to the product characteristics, the food supply chain is long and to makes resilience efforts a daunting task for food firms complex. Beside food industry, negatively affected sectors were logistics, construction, and agriculture, with significant reductions in revenue. However, it seems that service industries were more severely affected by the pandemic, particularly hospitality related sectors and travel industry. Beside the tertiary sector that was hit in all affected countries, the manufacturing industry was also the most severely affected and confronted negative consequences. The subject of the analysis are enterprises operating at the territory of the Republic of Serbia, of different size and industry, in order to establish potential significant differences in the manifestation of the effects of the crisis on their performance. Data analysis, as well as testing the significance of the difference in the examined values of selected indicators with regard to size and industry, will be conducted by using adequate statistical methods. The aim of the analysis is to identify short-term consequences of the crisis, as well as preconditions for their easier overcoming.